

Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher,
Katy Long, Nando Sigona (eds.)

The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies

Oxford: Oxford University Press, 2014, 747 str.

DOI: 10.11567/met.32.1.6

U vrijeme kada svjedočimo najvećem broju raseljenih osoba u svijetu još od razdoblja Drugoga svjetskoga rata i poraća, fenomen prisilnih migracija, raseljenosti i izbjeglištva ostaje jednim od najvećih globalnih izazova suvremenog svijeta. Udvostručenje broja tražitelja azila u Europi u 2015. u odnosu na 2014. i broj smrtno stradalih i nestalih migranata (koji, prema podacima Međunarodne organizacije za migracije – IOM, od 2000. do danas iznosi više od 46.000) navode na zaključak kako živimo u vremenu turbulentnih procesa prostornoga kretanja ljudi uvjetovanih spletom političkih i društvenih nestabilnosti te ekonomskih, demografskih i okolišnih faktora koji uvjetuju nedobrovoljni (bilo prisilni, bilo prinudni), često masovni, razmještaj stanovništva.

Iako nema velikih promjena u ovakvim stoljetnim migracijskim procesima oblikovanim spletom potisnih, privlačnih i posredujućih čimbenika, ono što jest novost, pogotovo u posljednjih sto godina, jesu načini i modeli na koje države, kao nositelji suverenosti na određenom teritoriju, svojim politikama pokušavaju usmjeravati i kontrolirati tokove (ne)dobrovoljnih migranata. Pritom se često očituje neuspješnost političkih subjekata, pa i nadnacionalne političke zajednice – Europske unije – u iznalaženju učinkovitog modela za rješavanje trenutačne humani-

tarne krize vezane uz dolazak izbjeglica i drugih prisilnih migranata u Europu, modela koji bi bio pravedniji, solidarniji i logičniji nego sadašnji politički neodrživi i moralno upitni ugovor EU-Turska koji smjera birokratskom inženjeringu i kalkulaciji u vezi s ljudskim sudbinama.

Što bi o svim tim aktualnostima mogli i trebali reći znanstvenici i javne osobe, na temelju egzaktnih rezultata istraživanja u području migracijskih i izbjegličkih studija, tek će se vidjeti. Dotad, ovaj je »priručnik« jedno od kapitalnih i nezaobilaznih znanstvenih djela koje na jednome mjestu donosi zbroj radova eminentnih stručnjaka u području izbjegličkih i studija prisilnih migracija. Uredili su ga britanski stručnjaci, a okuplja ukupno šezdeset znanstvenika, ali i drugih praktičara poput analitičara javnih politika, predstavnika civilnog sektora i međunarodnih organizacija. S 53 teksta podijeljena u sedam cjelina, uz predgovore, zahvale te kazalo imena i tema, ovaj je priručnik vrlo opsežna, ali uistinu pregledna polazna točka za izučavanje ove discipline.

Nakon uvodnog teksta urednikâ slijedi prva cjelina »Approaches: Old and New« s osam radova. Analiziraju se povijest razvoja discipline (od ranih osamdesetih godina 20. stoljeća do danas) te suodnos studija prisilnih migracija s pravnom znanošću, politologijom, međunarodnim odnosima, antropologijom, sociologijom, ekonomijom, geografijom i historiografijom. U jednom se tekstu posebice naglašava potreba da se povijest kao znanstvena disciplina više uključi u proučavanje raseljenosti te se poziva na »re-historizaciju raseljenosti« radi uočava-

nja i razumijevanja kompleksnosti, ali i stoljetne dugotrajnosti i procesualnosti tog fenomena.

Druga cjelina »Shifting Spaces and Scenarios of Displacement« bavi se pomacima koji su se dogodili u istraživanjima, ali i u politikama i praksama, spram raseljenika, koji su se isprva percipirali uglavnom kao masovna populacija u kampovima unutar zemalja »globalnog juga«, da bi se danas uvidjeli brojni drugi geografski i vremenski konteksti i scenariji raseljavanja. Autori u ovoj cjelini analiziraju fenomene urbane raseljenosti, produljene raseljenosti, unutarnje raseljenosti i transnacionalne aktivnosti izbjeglica te se osvrću na pitanja »nelegalnosti« (i kritiku upotrebe tog termina).

Treća cjelina »Legal and Institutional Responses to Forced Migration« donosi obuhvatan prikaz pravnih, političkih i institucionalnih mehanizama kao odgovora na raseljenost i uključuje poglavlja koja problematiziraju ljudska prava, ulogu Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice (UNHCR), politike humanitarizma, pitanje osoba bez državljanstva, pitanja državne kontrole, sekuritizacije i državljanstva te nedostatke režima pružanja međunarodne zaštite.

U poglavljima u četvrtoj cjelini »Root Causes of Displacement« raspravlja se o razumijevanju temeljnih, nužno multiuzročnih i međupovezanih, pokretača raseljenosti, bilo da je riječ o prisilnim migracijama koje nastaju kao rezultat konflikata i kriznih situacija, ili pak o raseljenosti zbog razvojnih i tehnoloških projekata te one raseljenosti (ali i nemobilnosti!) koja je posljedica promjena u okolišu i, specifičnije, klimatskih promjena. Rad

Bridget Anderson uspoređuje trgovinu ljudima i krijumčarenje ljudi.

Tema pete cjeline »Lived Experiences and Representations of Forced Migration« različitost je iskustava i prikaza prisilnih migracija. U radovima se obrađuju problematika reprezentativnosti samih glasova izbjeglica i njihovih prikaza u medijima te problematika vezana uz najvažnije odrednice njihova identiteta s obzirom na dob, rod, tjelesno i duševno stanje. Tako se tekstovi bave djecom izbjeglicama, starijim osobama, ženama, osobama s poteškoćama i drugim kategorijama tzv. ranjivih skupina raseljenika te utjecajem raseljavanja na zdravlje i religioznost.

Šesta cjelina »Rethinking Durable Solutions« donosi tekstove o već poznatim trovrsnim održivim rješenjima za raseljene osobe i »krizne« situacije (lokalna integracija, preseljenje te dobrovoljni povratak i reintegracija), kritički propitujući kako su primijenjeni u praksi i koji dodatni modeli mogu olakšati izbjegličku situaciju. U jednom se tekstu raspravlja i o politikama dijeljenja tereta, tj. odgovornosti za smještaj izbjeglica, temi koja je i danas itekako aktualna, posebno o sustavu kvota za premještanje i preseljenje tražitelja zaštite u EU-u.

Zadnja, sedma cjelina »Regional Studies: Current Realities and Future Challenges« sastoji se od čak dvanaest poglavlja u kojima se geopolitički kontekstualiziraju povijesno iskustvo, aktualno stanje i budući izazovi u vezi s prisilnim migracijama u različitim dijelovima svijeta, s naglaskom na one regije i (pot)kontinente koji i danas generiraju najveći broj raseljavanja (afrički i azijski teritoriji).

Priručnik prilično vjerno mapira trenutačno stanje svih glavnih teorijskih i metodoloških polazišta, glavnih istraživačkih rezultata te budućih smjernica i pravaca istraživanja u području izbjegličkih studija i studija prisilnih migracija. Donosi radove koji su multi/inter- i transdisciplinarni, ali istovremeno i kritički evaluira dosadašnja postignuća tih studija u pogledu njihova potencijala ne samo za razvoj istraživačke paradigme nego i djelovanje putem politika i praksi spram pitanja raseljenosti. To što na jednome mjestu donosi sumarno i relativno koherentno pregled najvažnijih pravaca, teorija i analiza u vezi s raseljenošću u suvremenom svijetu jedna je od glavnih prednosti i koristi ovog priručnika. Kao takav može poslužiti kao izvrstan uvod u studije prisilnih migracija, odličan je izvor referenci i daje dobar uvid u interdisciplinarnu i transdisciplinarnu teorijsku i metodološku pristupe i nastojanja tog istraživačkog područja, koje se svakim danom sve više okrupnjuje. Priručnik je jednako koristan i studentima migracijskih i izbjegličkih studija, kao i njihovim profesorima, u svakom daljnjem radu na ovoj tematici. No osim toga može poslužiti i kao dobar vodič svim onim praktičarima koji rade izravno s raseljenim ljudima kao i onim analitičarima politika i praksi, posebice migracijskih i azilnih, a dijelom i integracijskih, čiji rad izravno povezuje teoriju i praksu u vezi s iskustvima raseljenosti.

Stoga je ovaj priručnik jednako koristan i teoretičarima koji ovoj temi više pristupaju iz fenomenološke i interpretativne epistemološke pozicije i onima koji su usmjereniji na *policy* analize ili provođenje primijenjenih,

posebice akcijskih istraživanja, što je pozicija od koje ne bježe ni sami urednici u uvodnom poglavlju. Oni naglašavaju kako polje studija izbjeglištva i prisilnih migracija ima svoje korijene među istraživanjima u osamdesetim godinama 20. stoljeća, koje su bile zagovaračka i *policy* orijentirane, i da bez obzira na to što se danas neki ovim fenomenima bave isključivo iz teorijskoga akademskoga kanona, ne smije se zaboraviti ni zanemariti kako je upravo tradicija povezanosti raznih disciplina i humanitarnog pristupa promišljanju o načinima rješavanja raseljenosti (moguće i rada u tom polju) ono što je *differentia specifica* studija izbjeglištva i prisilnih migracija.

Valja spomenuti i jednu slabiju stranu priručnika: pomalo čudi što u ovakvom izdanju nema doprinosa nekih od vodećih stručnjaka u ovome istraživačkom polju, čak i njegovih utemeljitelja i ljudi koji su mu bitno pridonijeli, poput Barbare Harrell-Bond, Stephena Castlesa ili Richarda Blacka, iako je to, naravno, pitanje uredničke logike. Nedostatak je i to što iako se spominju iskustva izbjeglica, politike njihove reprezentacije i osnaživanja raseljenih osoba, kao i njihov potencijal za djelovanje (*agency*), zapravo je u vrlo malo tekstova taj glas bjelodano prezentiran, a nema nijednog rada stručnjaka koji bi i sam imao iskustvo raseljenosti i promišljao o njemu. Tako priručnik i sam upada u zamku pristupa koji se eksplicite kritizira u pojedinim tekstovima o depolitizaciji, pasivizaciji i patroniziranju raseljenih kao subjekata promjene vlastitog statusa. Usto, iako je uključeno šezdeset autora, začuđuje što u raspravi o globalnoj raseljenosti (koja se u više od 85% slučajeva odnosi na teritorije zemalja

tzv. globalnog juga) zapravo sudjeluje tek nekolicina autora/ica koji dolaze iz tih područja, dok zasigurno postoji puno veći broj znanstvenika koji bi imali što napisati na tu temu. Tako se pomalo stječe dojam da je zbornik u pristupu i odabiru suradnika pristran, »zapadnocentričan«, kao i da se veliki prostor za tematiziranje problema daje globalnim supranacionalnim međunarodnim akterima, konkretno zaposlenicima UNHCR-a. Pristup je dijelom pristran jer niti je Konvencija o statusu izbjeglica globalno ratificiran dokument za pružanje izbjegličke zaštite, niti se možemo oteti dojmu da je (kao i u mnogim drugim pokušajima rješavanja globalnih problema) donekle posrijedi »neokolonijalni pristup«, od kojeg ni znanstvena zajednica nije cijepljena.

No bez obzira na te zamjerke, na posljetku, ipak je riječ o vrlo vrijednom i nezaobilaznom djelu za svakoga tko se zanima za područje prisilnih migracija i izbjeglištva. Iako smo svjesni kako ne postoje jedinstvena tipologija i definicija migracija, pa tako ni onih prisilnih, ovaj priručnik pomaže u daljnjem razvoju kategorijalnog aparata, u sagledavanju različitih međupovezanih dimenzija tog problema, u

opisu društvenih, političkih, ekonomskih, kulturnih i svih drugih reperkusija tog fenomena te u boljem razumijevanju iskustva raseljenosti. Usto, tekstovi podsjećaju na činjenicu kako je riječ o povijesnom procesu koji karakterizira relativna permanentnost, a ne isključivo privremenost, pa sukladno tomu konceptualizacija »kriznosti« i kratkoročne mjere ne vode nužno dugotrajnim rješenjima. Također, iako to nije primarni fokus ovog priručnika, on ističe pravu razinu problema, a to je makrokontekst nastanka svih suvremenih iskustava raseljenosti, koji počiva prije svega na nejednakome društveno-gospodarskom razvoju svijeta, kao i na uvjetima političkih (ne)stabilnosti unutar država-članica međunarodne zajednice i između njih. Kada tomu pribrojimo i sve značajnije faktore demografske neravnoteže i okolišnih ugroza, jasno je kako vrijeme pred nama donosi sve brojnije i obimnije izazove u pitanju raseljavanja i prostornog razmještanja stanovništva. I ovaj priručnik stoga može pomoći u boljem razumijevanju tog problema kao i u osmišljavanju koraka za buduće djelovanje spram raseljene populacije.

Drago Župarić-Iljić

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*